

„Wychowanie w Rodzinie” t. XI (1/2015)

---

nadesłany: 05.03.2015 r. – przyjęty: 16.06.2015 r.

Aleksandra BŁACHNIO*, Wojciech J. MALISZEWSKI**

Przygotowanie do starości w rodzinie. Różnice pokoleniowe w otwartości na potrzeby seniora

Preparation for old age in the family. Generational differences
in openness to the needs of senior

Streszczenie

Zjawisko starzenia się społeczeństw jest globalne. Problemy osób starzejących się i starych dotyczą każdej sfery i wszystkich uczestników życia społecznego. Rosnące zainteresowanie ich potrzebami doprowadziło do pozytywnej zmiany w rozumieniu starości. Dzisiaj dysponujemy wieloma dowodami, że zdrowe i aktywne starzenie się wymaga wsparcia rodziny. Sami seniorzy, ale również dorosłe dzieci i wnuki, muszą zrewidować własny stosunek do starości, tak by nauczyć się w pełni korzystać z wydłużającego się czasu życia i przygotować się do kosztów, jakie ze sobą niesie fizjologiczna starość.

Słowa kluczowe: starość, rodzina, potrzeby, zadowolenie z życia.

---

* e-mail: alblach@ukw.edu.pl

Zakład Psychologii Ogólnej i Psychologii Zdrowia, Instytut Psychologii Wydziału Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, ul. Leopolda Staffa 1, 85–867 Bydgoszcz, Polska.

** e-mail: wojciechmaliszewski@gmail.com

Zakład Pedagogiki Socjalnej, Instytut Humanistyczny, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. St. Staszica w Pile, ul. Podchorążych 10, 64–920 Piła, Polska.

Abstract

The phenomenon of an ageing society manifests itself globally. The problems of senior citizens are widespread and address all actors of social life. The growing interest in elderly needs results in a generally positive shift in the understanding of ageing. Today it is well proved that healthy and active ageing requires the support of all family members. Seniors themselves, but also adult children and grandchildren need to revise their approach to ageing in order to learn how to take full advantages of the prolonged life-span and how to adapt to the costs of the natural decline in senescence.

Keywords: ageing, family, needs, life satisfaction.

Przygotowanie do starości wyzwaniem współczesności

Postęp cywilizacyjny zmienił warunki w jakich żyje człowieka. Jego walka o przetrwanie zastąpiona została potrzebą podnoszenia jakości swojego życia. W społeczeństwie obserwuje się „[...] rosnące oczekiwania i wymagania ludzi co do samopoczucia i innych wartości nazywanych zdrowiem”¹. Pragnienia te w sposób szczególnie zmaterializowały się w postulacie pozytywnej starości.

W paradygmacie aktywnego starzenia się systematycznie przewartościowuje się z negatywnych na pozytywne postawy wobec starości². Ją samą charakteryzuje się w oparciu o dostępne zasoby i możliwe do uzyskania zmiany rozwojowe. Tym samym starość staje się okresem: „pozytywnym”, „produktywnym”, „zdrowym”, „optymalnym”, „pomyślnym” i „aktywnym”. Transformacja w kierunku pozytywnej starości dokonuje się za przyczyną ekonomiczną i społeczną³. Łukasz Jurek wskazuje na potrzebę wyprowadzenia ludzi starych „z cienia” tak by mogli „[...] stać się aktywnymi i zaangażowanymi podmiotami życia społeczno-gospodarczego”⁴. Podobnie Światowa Organizacja Zdrowia (z ang. *World Health Organization*, WHO) podkreśla duże znaczenie aktywności dla starzejących się ludzi. Przyjęta przez nią w 2002 roku definicja aktywnego starzenia się obejmuje proces podnoszenia jakości życia seniorów poprzez poprawę ich szans w obszarach dbałości o zdrowie i bezpieczeństwo, ale także poprzez zwiększanie ich uczestnictwa w życiu społecznym.

¹ M. Sokołowska, *Granice medycyny*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980, s. 193.

² A. Błachnio, *Readaptacja osób starych do przestrzeni publicznej czy przestrzeni publicznej do osób starych?* [w:] A. Błachnio, J. Kryza, W. Maliszewski (red.), *Wielowymiarowość kompetencji zawodowych i psychospołecznych w pracy z ludźmi*, Wydawnictwo PWSZ, Piła 2014, s. 219–234.

³ A. Błachnio, W. Maliszewski, *Active aging in a global culture. Do we live in an age-friendly environment?* „Kultura i Edukacja” 2014, nr 5(105), s. 24–35.

⁴ Ł. Jurek, „Aktywne starzenie się” jako paradygmat w polityce społecznej. „Polityka Społeczna” 2012, nr 3, s. 8.

Optymalizacja procesu starzenia się i doświadczania starości jest ważna i pożądana ze względu na kierunek dokonujących się przemian demograficznych. Wydłuża się średnia długość życia, spada natężenie zgonów, co skutkuje przyrostem procentowego udziału seniorów w społeczeństwie. Tendencję tę obrazują statystyki: w 2013 roku Polak dożywał przeciętnie 73,1 lat, a Polka 81,1 lat⁵. Do 2050 roku przyjmuje się wzrost średniej przeżycia odpowiednio o około 9 lat dla mężczyzn oraz o około 6 lat dla kobiet⁶. Starzenie się społeczeństw i spadek liczby narodzin doprowadziły do upowszechnienia się „tyczkowej struktury” rodziny. Opisuje ona przewagę relacji pionowych – między bliskimi krewnymi z kolejnych pokoleń; nad relacjami poziomymi – rówieśnikami⁷. We współczesnych rodzinach zupełnie naturalna jest obecność osób z czterech, a zdarza się, że nawet pięciu pokoleń. Z tymże uwarunkowania ekonomiczne, w wielu przypadkach, znacząco ograniczają wymiar wspólnotowy, skazując młodsze pokolenia na migracje ekonomiczne⁸. W konsekwencji, najstarsi członkowie rodziny często pozostawiani są samym sobie.

Pomimo zasadniczo niekorzystnych prognoz ekonomiczno-demograficznych, starość i jej powszechność jest wyznacznikiem postępu cywilizacji. Wraz ze wzrostem liczby seniorów w rodzinie, doświadczenie starości staje się udziałem wszystkich jej członków. Starsze pokolenia to aktorzy, którzy bezpośrednio ją przeżywają. Pokolenia młodsze i najmłodsze są jej obserwatorami. Upowszechnienie starości w rodzinie: jej przeżywanie i/lub towarzyszenie w jej przeżywaniu sprawia, że przygotowanie do starości jest zadaniem, którego realizacja spoczywa na każdym członku rodziny, a nie tylko na najstarszym pokoleniu. Obejmuje ono szereg działań ulokowanych w różnych perspektywach, spośród których Stanisława Steuden wymienia:

„[...] przygotowanie do starości na różnych etapach życia, przygotowanie osób starszych do dobrego doświadczania swojej starości, przygotowanie do starości poprzez korzystanie z doświadczeń życiowych i mądrości życiowej osób starszych”⁹.

⁵ *Trwanie życia w 2013 roku*, GUS, Warszawa 2014, por. źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2013-r-,2,8.html> [dostęp: 09.02.2015].

⁶ *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa 2014, por. źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowa-na-2014-r-,1,5.html> [dostęp: 09.02.2015].

⁷ P. Laslett, *Interpreting the demographic changes*. „Philosophical Transactions of the Royal Society B” 1997/352, s. 1805–1809.

⁸ Å. Johansson, Y. Guillemette, F. Murtin, D. Turner, G. Nicoletti, Ch. de la Maisonneuve, P. Bagnoli, G. Bousquet, F. Spinelli, *Long-term growth scenarios*, „Economic Department Working Papers” 2012/ECO/WKP77, s. 14.

⁹ S. Steuden, *Psychologia starzenia się i starości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 213.

Seniora doświadczenie starości

Indywidualne przeżywanie starości zmienia się wraz z postępem cywilizacji i zaawansowaniem globalizacji. Oba procesy osłabiają integralność rodziny, a często burzą normatywny porządek rozwoju człowieka. Dokonuje się to poprzez modę na indywidualizację¹⁰, upłynnienie kultury, relatywizację systemów wartości¹¹, podważanie uniwersaliów (bezwzględnej wartości życia, naturalnej dychotomii płci)¹², dyktat pieniądza¹³. Wszystkie wymienione działania wpisują w bieg życia ludzkiego względność, czasowość i płynność. Osłabiają subiektywne poczucie słuszności, zadowolenia i samospelnienia. I chociaż dziś senior może dowolnie kształtować własną biografię, bo normatywne modele starzenia się i starości, zakładające konieczność przejścia na emeryturę i podjęcia ról dziadka i babci, zdezaktualizowały się, to poczucie zadowolenia z życia w starości nie jest mu łatwiej uzyskać. W makrokontekście starość pozbawiona została przywileju bycia okresem, w którym człowiek mógł więcej „oczekiwać” i „dostawać” aniżeli „dawać”. Teorie Levinsona, Pecka, Eriksona identyfikujące starość ze stopniowym wycofywaniem się seniorów z aktywności w społeczeństwie i rodzinie¹⁴ zrewidował ekonomiczny rachunek. Współczesne kraje nie stać na „tradycyjną” starość. W efekcie, w Europie, podwyższa się wiek emerytalny. Polska nie stanowi tu wyjątku. Wprowadzono ustawę¹⁵, na mocy której na emeryturę będą przechodziły osoby w wieku 67 lat. Zmiana ta skutkuje wydłużeniem okresu aktywności zawodowej mężczyzn o 2 lata, a kobiet aż o 7 lat¹⁶.

Wydłużenie aktywności zawodowej seniorów zakłada zmiany w funkcjonowaniu starzejących się generacji, a jednocześnie znacząco odmieni cały system rodziny. Dziadkowie pracując zachowają względną niezależność ekonomiczną. Jednocześnie przestaną być dyspozycyjni czasowo i nie będą w stanie podjąć się opieki nad najstarszymi i najmłodszymi członkami rodziny. Możliwe więc, że wypracowany zysk okaże się nieopłacalny, gdyż ich rezygnacja z opieki

¹⁰ M. Biernacka, *Człowiek korporacji. Od normatywizmu do afirmacji własnego Ja*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa, 2009.

¹¹ Z. Melosik, *Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.

¹² K.J. Gergen, *Nasycone Ja. Dylematy tożsamości w życiu współczesnym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

¹³ N. Klein, *Doktryna szoku. Jak współczesny kapitalizm wykorzystuje klęski żywiołowe i kryzysy społeczne*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA S.A., Warszawa 2008.

¹⁴ I. Stuart-Hamilton, *Psychologia starzenia się*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2006, s. 143–144.

¹⁵ Ustawa z 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2012, poz. 637.

¹⁶ A. Klimkiewicz, *Społeczne konsekwencje podwyższenia wieku emerytalnego kobiet*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2013, nr 16, s. 265.

nad wnukami i pradziadkami skutkować będzie koniecznością opłacania zewnętrznych i/lub instytucjonalnych świadczeń opiekuńczo-pielegnacyjnych. Jeszcze wyższe koszty poniesie rodzina w obszarze emocji, siły więzi międzygeneracyjnych, potrzeb bliskości, przynależności i bezpieczeństwa.

Reformy ekonomistów i polityków zmieniają rzeczywistość w niekoniecznie właściwie rozpoznanym interesie seniorów. Poza nimi, dokonują się jeszcze inne transformacje, które lepiej przygotowują globalne społeczeństwo do porażenia sobie ze zjawiskiem przyrostu starości. Ich przejawem są nowe strategie zarządzania starością, rozwijane i popularyzowane w ramach szeroko podejmowanej gerontoprofilaktyki i geroedukacji.

Pluralizacja stylów życia w późnej dorosłości wynika z potrzeby czerpania radości z życia na emeryturze. Seniorzy uczą się przyjmować pozytywne postawy wobec starości. Ich ogólnie dobre funkcjonowanie i przeżywanie dobrostanu w zaawansowanym wieku możliwe są dzięki przeniesieniu akcentu z działań ograniczonych do dbałości o jak najdłużej zachowaną sprawność fizyczną i wydolność fizjologiczną na działania szersze, obejmujące świadome rozwijanie sensu życia, zadania prospektywne, poczucie kontroli nad otoczeniem, osobisty rozwój i satysfakcjonujące relacje społeczne¹⁷.

Nadal kluczowym obszarem jest funkcjonowanie seniora w rodzinie. I chociaż jego rola nie powinna polegać na przyjmowaniu zadań i odpowiedzialności rodziców wobec dzieci, a raczej na uzupełnianiu deficytów, które istnieją w ich relacjach, to przy wymuszonej ekonomią, rosnącej nieobecności dorosłych dzieci, udział dziadków w wychowywaniu najmłodszych pokoleń systematycznie wzrasta¹⁸. Utrata ekonomicznego bezpieczeństwa przez rodziców skutkuje podporządkowaniem ich życia osobistego i rodzinnego pracy. U ich dzieci generuje emocjonalne i społeczne sieroctwo¹⁹. O ile dziadkowie nie żyją w zbyt dużym oddaleniu, często podejmują się odpowiedzialności „zastępczego” wychowywania wnuków. To oni, a nie rodzice, zaspokajają potrzebę bezpieczeństwa i bliskości dzieci; mając czas i wypracowany dystans do życia często są bardziej otwarci na potrzeby eksploracji i autonomii najmłodszych. Rozwijają u wnuków ciekawość, inspirują hobby inne niż gry komputerowe i Internet. Budują ich prywatną historię i poczucie tożsamości, opowiadając o rodzinnych korzeniach, o narodowej tradycji i religii. Mają umiejętność prowadzenia wychowawczego dialogu, w którym młodzi są słuchani, rozumiani a nie krytykowani i wspierani

¹⁷ A.I. Brzezińska, J.A. Wilowska, *Starość w kontekście psychologii pozytywnej*, [w:] K. Wieczorowska-Tobis, D. Talarska, (red.), *Pomyślna starość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Medycznego, Poznań 2010, s. 45–55.

¹⁸ J.K. Wawrzyniak, *Relacje międzygeneracyjne na przykładzie kontaktów dziadków z wnukami*, „Pedagogika Rodziny” 2012, 2(3), s. 147–154.

¹⁹ S. Kozak, *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.

a nie osądzeni²⁰. W zamian seniorzy odzyskują poczucie bycia użytecznymi i potrzebnymi. Są kochani i zaangażowani. Ich uczestnictwo w wychowaniu młodych stanowi odzyskaną jakość, którą najpierw postęp cywilizacji informacyjnej im odebrał wykluczając ich ze społeczeństwa, a w konsekwencji kryzysów ekonomicznych zwrócił włączając ich na powrót do życia społecznego. Zmiany, które dokonały się w tym czasie w samych seniorach, sprawiły, że bycie dziadkami nie stanowi już ich wyłącznej aktywności.

Popularna dziś idea uczenia się przez całe życie znalazła wielu zwolenników w gronie osób starzejących się i starych. Spośród nich coraz więcej chce się uczyć, chce brać udział w zdarzeniach kulturalnych i poznawać nowych ludzi²¹. Polscy seniorzy licznie uczestniczą w zajęciach na Uniwersytetach Trzeciego Wieku (UTW), gdzie w gronie rówieśników realizują swoje pragnienia²². Wybierając dalszą edukację, inwestują w nią czas, a to skutkuje okresowo mniejszym zaangażowaniem się w role babci i dziadka. Długofalowo jednak zyskują wszyscy. Młodzi doceniają wysiłek, który dziadkowie poświęcają na rozwinięcie kompetencji z zakresu informacji technologicznej. Dzieląc kolejne doświadczenia pogłębiają relację, a nadto zyskują nowe narzędzie komunikowania się.

O ile seniorzy cieszą się względnym zdrowiem²³, są sprawni i niezależni w pierwszym okresie starości, o tyle z upływem lat stopniowo rodzi się konieczność zwracania się ku rodzinie po wsparcie i pomoc. I w tej kolejnej fazie starości seniorzy potrzebują wiedzy i przykładów dobrych praktyk jak lepiej przygotować się i swoich najbliższych do nieuniknionych zmian. Podstawowym wyzwaniem jest komunikacja. Trzeba nauczyć się rozmawiać o obszarach, w których seniorzy najszybciej doświadczają własnych deficytów, a które obejmują sfery mniej i bardziej intymne, jak: prace domowe, mobilność, psychologiczny dysstres, deficyty widzenia, pamięci i kontaktu, wreszcie higienę osobistą²⁴. Od lat niezmiennie osoby starzejące się i stare potrzebują wsparcia w sferze społeczno-bytowej, zakresu i możliwości odbioru świadczeń leczniczo-rehabilitacyjnych. Wyzwaniem dla seniorów jest nie tylko dostęp do specjalistycznej pomocy medycznej – długi okres oczekiwania na wizytę, trudności w dotarciu do lekarza, bariery w komunikacji z lekarzem, ale również brak finansów na zreali-

²⁰ A. Kozubska, P. Ziółkowski, *Potrzeba sensu życia czynnikiem spajającym pokolenia*, „Rocznik Andragogiczny” 2012, s. 106–115.

²¹ E. Timmer, Ch. Bode, F. Dittmann-Kohli, *Expectations of gains in the second half of life: a study of personal conceptions of enrichment in a lifespan perspective*, „Age & Society” 2003, 23, s. 3–24.

²² A. Błachnio, *Starość non profit. Wolontariat na Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Polsce i na świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2012, s. 94–95.

²³ A. Błachnio, L. Buliński, *Securing health: social rehabilitation and wellbeing in late adulthood*, „Acta Neuropsychologica” 2013, nr 11(3), s. 239–248.

²⁴ K. Walters, S. Iliffe, M. Orrell, *An exploration of health-seeking behaviour in older people with unmet needs*, „Family Practice” 2001, nr 18, s. 277–282; T.B. Kulik, B. Zboina, M. Wiecheć, *Wpływ aktywności fizycznej na jakość życia osób w podeszłym wieku*. IV Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Opieki Długoterminowej, Toruń 20–21 września 2001, s. 45–48.

zowanie zalecanych terapii i wykupienie przepisanych leków. Dlatego z wyprzedzeniem warto poznać oczekiwania seniora w zakresie potrzebnej mu asysty i materialnego wsparcia, po to by je urealnić odnosząc do posiadanych zasobów i gotowości dzielenia się nimi młodszych pokoleń. Tylko szczerłość, zaufanie i systematycznie podejmowane mediacje dotyczące zmian w znaczeniu i sposobie zaspokajania potrzeb seniora mogą skutecznie ustrzec go przed pułapką narastającej się spirali obniżającej się jakości życia w późnej dorosłości. O ile rodzina zaangażuje się w przygotowanie do starości, deficyty seniora można czasowo kompensować zasobami otoczenia, przez to zmniejszać poziom i zakres przeżywanego frustracji, a dzięki temu przedłużyć jego dobrostan.

Dorośle dzieci starzejących się rodziców – kryzys „wymuszonej” izolacji

Dorośle dzieci starzejących się rodziców funkcjonują w rzeczywistości wrogiej tradycyjnemu modelowi rodziny:

„Ta zagraniczna inwazja i asymilacja kosmopolitycznego konsumeryzmu z jego materialistyczną orientacją, pobłażliwymi wartościami, bankrucstwem moralnym i brataniem się narodowości stanowi przepis na kulturowe ludobójstwo”²⁵.

Zmiany, które dokonują się na skutek globalizacji obciążają kosztami rodzinę. Dla przykładu: przeszczepienie ścieżki kariery zawodowej w przestrzeń transnarodową²⁶ rozluźnia więzi i generuje poczucie osamotnienia wśród najbliższych osób. Przymus ekonomiczny wyłącza zarobkujących poza granicami Polaków z asystowania rodzicom w ich starzeniu się²⁷.

Dorośle dzieci rezygnują z bliskości z rodzicami, z towarzyszenia im w ich doświadczaniu starości, ze wspierania w adaptowaniu się do ograniczeń, które wraz z wiekiem się mnożą i systematycznie odbierają seniorom ich sprawność i niezależność. Ich absencja w życiu starzejącego się bliskiego (dziadka czy rodzica) przestaje stanowić wyjątek, a staje się regułą. Zakresem swym obejmuje krytyczne zdarzenia z życia rodziny, włączając w to śmierć bliskiej osoby. Artur i Agnieszka Fabiś stwierdzają:

²⁵ Por.: R.J. Lieber, R.E. Weisberg, *Globalization, culture, and identities in crisis*, „International Journal of Politics, Culture and Society” 2002, 16(2), s. 273–296.

²⁶ A. Błachnio, *Człowiek autorski w erze globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011, s. 9.

²⁷ Ł. Krzyżowski, J. Mucha, *Opieka społeczna w migranckich sieciach rodzinnych. Polscy migranci w Islandii i ich starzy rodzice w Polsce*, „Kultura i Społeczeństwo” 2012, nr 1, s. 191–217.

„Coraz częściej w naszej kulturze umieranie dokonuje się w instytucji, w tłumie, ale w samotności zarazem. Rodzina straciła przywilej opieki nad chorym, starym i umierającym człowiekiem. Przemiany cywilizacyjne, społeczne, kulturowe w krótkim czasie skazały polskie rodziny wielopokoleniowe na rozproszenie, podział i samotność”²⁸.

Jak nienaturalna i emocjonalnie kosztowna jest ta sytuacja może pokazać opublikowana relacja jednego z polskich emigrantów:

„Drugiego września tego roku pochowałem ojca, który, okazało się, miał zmiany nowotworowe na mózgu, od lipca czuł się źle, a 2 września już go nie było. Siostra zamieszkała na stałe z mamą, której nawiasem mówiąc tygodnie są policzone. Karmiona jest pozajelitowo, waży 33 kg i nowotworu jest w niej więcej niż jej samej. Niestety nad czym ubolewam, nie mogę zostawić emigracji i powrócić do domu. Mam żonę, dwoje dzieci i zobowiązania finansowe związane z domem w Polsce... no nie mogę (mężczyzna, 44 lata, pracuje w przetwórstwie rybnym, wykształcenie średnie)”²⁹.

Dorośle dzieci starzejących się rodziców stają przed nierozwiązywalnym konfliktem wolności w kształtowaniu własnych biografii³⁰ a lojalności i opiekuńczości wobec seniorów. Muszą odnaleźć się na wymiarach: szacunek – lekceważenie; współpraca – izolacja; pomoc – obojętność³¹. Uwarunkowania ekonomiczno-socjalne wymuszają opracowanie zupełnie nowych strategii przystosowania rodziny do starości. W przypadku emigrantów obserwuje się mobilizowanie zasobów z dalszego otoczenia seniora (dalszych krewnych, sąsiadów i innych lokalnych społeczności) w jego proces adaptowania się do zaawansowanej starości³². Z kolei dorośle dzieci, które nie są mobilne, zwykle są ograniczone finansowo i czasowo w tak dużym zakresie, że w praktyce rzadko „nadażają za” zmianami towarzyszącymi starzeniu się rodziców. W konsekwencji zdarza się, że również one delegują zadanie przygotowania się do starości na innych. Rodzi się pytanie o długofalowe konsekwencje ich aktualnych wyborów

²⁸ A. Fabiś, A. Fabiś, *Śmierć jako wyzwanie dla opiekunów i osób wspierających ludzi starszych*, [w:] A.A. Zych (red.), *Starość darem, zadaniem i wyzwaniem*, Wydawnictwo Progres, Sosnowiec – Dąbrowa Górnicza 2014, s. 166.

²⁹ Ł. Krzyżowski, J. Mucha, *Opieka społeczna...*, dz. cyt., s. 209–210.

³⁰ P. Perrig-Chiello, S. Perren, *Biographical transitions from a midlife perspective*, „Journal of Adult Development” 2005, 12(4), s. 169–181.

³¹ C. Határ, *Domáca verzus inštitucionálna starostlivosť o nesebestačných seniorom alebo o medzigeneračnej solidarite inak*, [w:] B. Balogová (red.), *Medzigeneračné mosty – vstupujeme do roka medzigeneračnej solidarity*, Prešove 2015, s. 34–44, por. źródło: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova5> [dostęp: 20.02.2015].

³² Ł. Krzyżowski, J. Mucha, *Opieka społeczna...*, dz. cyt.

dla dobrostanu seniorów, integralności rodziny, a w przyszłości ich szanse pozytywnego zestarzenia się.

Młode pokolenia i ich stosunek do starości

W globalizacji jednostki obowiązuje przymus samorealizacji i samospelniania się człowieka. Młode pokolenia ulegają presji „upłynnionej” rzeczywistości, rezygnując z poczucia bezpieczeństwa, decydują się na eksperymentowanie z granicami własnego Ja. Odraczenie w czasie własnej dorosłości, wielokrotnie powtarzane próby konstruowania własnej tożsamości, prezentyzm i ucieczka przed odpowiedzialnością³³ budzą w młodych lęk przed negatywną oceną dziadków. Pod nieobecność rodziców³⁴, ograniczanie kontaktu z seniorami niekorzystnie wpływa na szanse rozwojowe obu generacji.

Często następstwem słabej więzi ze starzejącymi się bliskimi jest brak wiedzy o starości, nierozumienie następstw starzenia się i ucieczka w stereotyp. Młodzi nie różnicują okresów wczesnej i późnej starości. Generalizują, że w obszarze osobowości seniorzy skłonni są do irytacji i częstych zmian nastroju; są samotni; niezainteresowani seksem; w zakresie sprawności są ograniczeni chorobami i utratą zdolności poznawczych; a w sferze zainteresowań – nie mają hobby i nic ciekawego nie robią³⁵. Te negatywne stereotypy starości budują „mury” zamiast „mostów” w relacjach międzygeneracyjnych. Często nieświadomiona ignorancja młodych wobec starości i jej zasobów, odcina ich od wsparcia i pomocy seniorów. Tymczasem seniorzy mogliby mediować po kłótni z rodzicami, uczyć dystansu do własnego ciała, odkrywać nieznanym młodemu pokoleniu wymiary tożsamości narodowej, znaczenie patriotyzmu i tradycji.

Kumulacja wiedzy, doświadczenia i czasu u osób starych jest tak silnie pożądaną, bo uzupełniającą deficyty dorosłych dzieci, że obserwuje się powrót rodziny do starości. Alicja Kozubska i Przemysław Ziółkowski stwierdzają:

„Ludzkość pokrywa się zmarszczkami» i w obliczu starzejącego się świata paradoksalnie można też stwierdzić, że przyszłość jest w rękach seniorów”³⁶.

Dla najmłodszych pokoleń, dziadkowie mają wiele do zaoferowania. Młodzieży, która dorasta w permanentnym deficycie obecności pracującego rodzica, mogą zagwarantować czas i zaangażowaną uwagę. Młodszym dzieciom dają

³³ A. Błachnio, *Anormativism of the professional life of young people – profit or loss in the post-modern era*, [w:] J. Mesjasz, A. Czapiga (red.), *Psychopathologies of Modern Society*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2006, s. 213–227.

³⁴ S. Kozak, *Patologia eurosieroctwa w Polsce...*, dz. cyt.

³⁵ A. Błachnio, *Starość non profit...*, dz. cyt., s. 23.

³⁶ A. Kozubska, P. Ziółkowski, *Potrzeba sensu życia...*, dz. cyt., s. 110.

fizyczną bliskość, czułość i miłość. Są dla wnuków wtedy, kiedy przeżywają radość sukcesów i gorzyc pierwszych porażek, a ten emocjonalny kapitał jest ważny dla prawidłowego rozwoju człowieka. Wraz z upływem lat i zaawansowaniem się starości u dziadków, bliskość obu generacji i delegowanie przez dorosłe dzieci odpowiedzialności za starzejących się rodziców na wnuki mogą utrwalić nową jakość doświadczania starości – przystosowywanie się do niedo-
łężności seniorów w zaangażowanej relacji z młodym pokoleniem aktywnie zabiegającym o ich dobrostan.

Podsumowanie

Starość nadal nie została „oswojona”. Przyrost wiedzy o ludziach starzejących się i starych nie wpływa znacząco na poprawę ich sytuacji życiowej. Często doświadczają krzywdzących ograniczeń, które wypływają nie tylko z niechęci środowiska wobec problemów towarzyszących starości, ale również z braku akceptacji zmian, wynikających z procesu starzenia się przez samych seniorów. Nieprzygotowanie do starości sprawia, że:

„[...] społeczeństwo niezależnie od postaci swojej demograficznej piramidy wieku przyjmuje unieczniewiający sąd młodych i najmłodszych, a okazywany starzejącym się prywatny i oficjalny szacunek nic tu nie zmienia. Starzejący się jest taki nie tylko dla młodych, lecz także dla swoich rówieśników: ci spoglądają na młodych, nawet jeśli młodzi nie odpowiadają im spojrzeniem, odmawiają towarzysowi losu solidarności, usiłują się dystansować od oznak negacji ich życia wyczytywanych w rysach starzejącego się. Nie oznacza to, że kochają młodych, lecz tylko że uczepili się ich w absurdalnej tęsknocie i z zazdrości, do której się przed sobą nie przyznają. Od wyroku wydanego na starzejącego się przez młodych i starych, ale na podstawie prawa młodych i wskutek ich lęku przed upadkiem, nie ma odwołania. Godności tak często przyznawane starzejącym się i starym ludziom są pozbawione mocy i nic nie dowodzą”³⁷.

Podsumowując, celowe jest podejmowanie wszystkich możliwych działań, które rozpowszechniłyby wiedzę o tym w jaki sposób pokolenia – i te najstarsze już starość przeżywające i te najmłodsze, które dopiero mierzą się z dorosłością – mogą i powinny adaptować się do starości. Wczesne zidentyfikowanie potencjalnych trudności, stwarza korzystną sytuację, w której dostępne stają się proaktywne strategie radzenia sobie z problemami. Uprzedzanie sytuacji problemowych, zamiast dawanie się przez nie zaskakiwać, skutkuje szybszym i skutecznym działaniem. Dlatego skoro starość nie można uniknąć, to z pewnością można nauczyć się optymalnie w niej funkcjonować. Zarządzać swoimi zasob-

³⁷ J. Amery, *O starzeniu się. Bunt i rezygnacja*, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 2007, s. 72.

bami i zasobami środowiska w taki sposób, aby maksymalnie wydłużyć okres funkcjonalnej niezależności i samodzielności, a w czasie kiedy wsparcie, pomoc i opieka są niezbędne – mieć umiejętność komunikowania własnych potrzeb i opiekunów gotowych je zaspokajać.

Bibliografia

- Amery J., *O starzeniu się. Bunt i rezygnacja*, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 2007.
- Biernacka M., *Człowiek korporacji. Od normatywizmu do afirmacji własnego Ja*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2009.
- Błachnio A., Buliński L., *Securing health: social rehabilitation and wellbeing in late adulthood*, „Acta Neuropsychologica” 2013, nr 11(3).
- Błachnio A., *Człowiek autorski w erze globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011.
- Błachnio A., Maliszewski W., *Active aging in a global culture. Do we live in an age-friendly environment?* „Kultura i Edukacja” 2014, nr 5(105).
- Błachnio A., *Readaptacja osób starych do przestrzeni publicznej czy przestrzeni publicznej do osób starych?* [w:] A. Błachnio, J. Kryza, W. Maliszewski (red.), *Wielowymiarowość kompetencji zawodowych i psychospołecznych w pracy z ludźmi*, Wydawnictwo PWSZ, Piła 2014.
- Błachnio A., *Starość non profit. Wolontariat na Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Polsce i na świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2012.
- Błachnio, A., *Anormativism of the professional life of young people – profit or loss in the post-modern era*, [w:] J. Mesjasz, A. Czapiga (red.), *Psychopathologies of Modern Society*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2006.
- Brzezińska A.I., Wilowska J.A., *Starość w kontekście psychologii pozytywnej*, [w:] K. Wieczorowska-Tobis, D. Talarska, (red.), *Pomyślna starość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Medycznego, Poznań 2010.
- Fabiś A., Fabiś A., *Śmierć jako wyzwanie dla opiekunów i osób wspierających ludzi starszych*, [w:] A.A. Zych (red.), *Starość darem, zadaniem i wyzwaniem*, Wydawnictwo Progres, Sosnowiec – Dąbrowa Górnicza 2014.
- Gergen K.J., *Nasycone Ja. Dylematy tożsamości w życiu współczesnym*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Határ C., *Domáca verzus inštitucionálna starostlivosť o nesebestačných seniorom alebo o medzigeneračnej solidarite inak*, [w:] B. Balogová (red.), *Medzigeneračné mosty – vstupujeme do roka medzigeneračnej solidarity*, Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove, 2015, <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova5> [dostęp: 20.02.2015].
- Johansson Å., Guillemette Y., Murtin F., Turner D., Nicoletti G., de la Maisonneuve Ch., Bagnoli P., Bousquet G., Spinelli F., *Long-term growth scenarios*, „OECD Economic Department Working Papers” 2013, nr 1000, OECD Publishing, http://www.oecd-ilibrary.org/economics/long-term-growth-scenarios_5k4ddxpr2fmr-en [dostęp: 14.02.2015].
- Jurek Ł., *„Aktywne starzenie się” jako paradygmat w polityce społecznej*, „Polityka Społeczna” 2012, nr 3.

- Klein N., *Doktryna szoku. Jak współczesny kapitalizm wykorzystuje klęski żywiołowe i kryzysy społeczne*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA S.A., Warszawa 2008.
- Klimkiewicz A., *Spoleczne konsekwencje podwyższenia wieku emerytalnego kobiet*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2013, nr 16.
- Kozak S., *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.
- Kozubska A., Ziółkowski P., *Potrzeba sensu życia czynnikiem spajającym pokolenia*, „Rocznik Andragogiczny” 2012.
- Krzyżowski Ł., Mucha J., *Opieka społeczna w migranckich sieciach rodzinnych. Polscy migranci w Islandii i ich starzy rodzice w Polsce*, „Kultura i Społeczeństwo” 2012, nr 1.
- Kulik T.B., Zboina B., Wiecheć M., *Wpływ aktywności fizycznej na jakość życia osób w podeszłym wieku*. IV Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Opieki Długoterminowej, Toruń 20–21 września 2001.
- Laslett P., *Interpreting the demographic changes*, „Philosophical Transactions of the Royal Society B” 1997, nr 352.
- Lieber R.J., Weisberg R.E., *Globalization, culture, and identities in crisis*, „International Journal of Politics, Culture and Society” 2002, nr 16(2).
- Melosik Z., *Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Perrig-Chiello P., Perren S., *Biographical transitions from a midlife perspective*, „Journal of Adult Development” 2005, nr 12(4).
- Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa 2014, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html> [dostęp: 09.02.2015].
- Sokołowska M., *Granice medycyny*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980.
- Studen S., *Psychologia starzenia się i starości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Stuart-Hamilton I., *Psychologia starzenia się*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2006.
- Timmer E., Bode Ch., Dittmann-Kohli F., *Expectations of gains in the second half of life: a study of personal conceptions of enrichment in a lifespan perspective*, „Age & Society” 2003, nr 23.
- Trwanie życia w 2013 roku*, GUS, Warszawa 2014, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2013-r-,2,8.html> [dostęp: 09.02.2015].
- Walters K., Iliffe S., Orrell M., *An exploration of health-seeking behaviour in older people with unmet needs*, „Family Practice” 2001, nr 18.
- Wawrzyniak J.K., *Relacje międzygeneracyjne na przykładzie kontaktów dziadków z wnukami*, „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2(3).